

УДК 39.01

РОЗВИТОК ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ НА ГУМАНІСТИЧНИХ ІДЕЯХ О. ЗАХАРЕНКА

В.В. Мелешко (м. Київ)

Анотація. У статті розкрито особливості сільської школи та умови розвитку особистості в навчальному процесі освітнього округу. Висвітлено результати аналізу педагогічної спадщини О.А. Захаренка щодо поглиблення педагогічної науки, теорії управління освітніми системами, наповнення новим змістом діяльності педагогічного та учнівського колективів.

Ключові слова: освітній округ, сільська школа, виховний потенціал, гуманістичні ідеї, якість освіти, технології навчання.

Усупереч всім негараздам сільська школа сьогодні намагається відповідати на виклики часу, активізуючи творчий потенціал вчителів, керівників на пошуки продуктивних моделей розвитку закладу, що знаходять втілення у різних областях України.

Колективи сільських шкіл використовують різні форми та засоби для зростання виховного потенціалу та його впливу на формування особистості, адже у селі школа виконує значно вагомішу роль у порівнянні із містом.

Проте, незважаючи на місце розташування школи – у столиці, обласному центрі чи найменшому селі розвиток суспільного життя вимагає оновлення діяльності кожного закладу освіти, що потребує переосмислення цілей, здійснення прогнозованих змін та перетворень як у навчальному, так і у виховному процесі. Розвиток сільської школи стає потребою сьогодення, адже вона виступає осередком виховання особистості, творця власного життя, громадянина готового до праці, що забезпечує його соціалізацію у мінливому світі.

Як зазначає талановитий педагог, гуманіст О.А. Захаренко, «...основою становлення громадянина є виховання у нього ще з дитячих років шани й любові до праці. Звісно імітацію не виховаєш. Для цього потрібна посиљна продуктивна праця» [1, с. 72–76].

Проте сучасні навчальні плани, розподіл годин на вивчення предметів галузі «Технології» не дають можливості школі повною мірою реалізовувати цю важливу функцію.

Слід зазначити, що типологія сільських шкіл дуже різноманітна. Серед 13, 5 тисяч сільських шкіл функціонують різні типи: малочисельні, школа–родина, НВК, соціокультурні об'єднання, повнокомплектні з паралельними класами, школи певного спрямування, що відображають регіональні особливості у змісті діяльності, зокрема це: агрошкола, «Гуцульська школа», школа основ лісового господарства, школа підприємницької діяльності та багато інших, де ключовим вектором у здійсненні освітнього процесу є гуманістичні цінності, до яких О.А. Захаренко відносить: совість, добробут, духовність, щедрість, творчість, пізнання, любов. ґрунтуються у та багато інших.

До особливого типу закладів відноситься авторська Сахнівська школа, зміст діяльності якої тісно пов'язаний з гуманістичними ідеями О.А. Захаренка, модель якої отримала назву у педагогічному колі як «Школа добротворення».

Досліджуючи проблему розвитку сільської школи ми дійшли висновку, що це закономірна, цілеспрямована, еволюційна, керована позитивна зміна самої школи (її цілей, змісту, методів, форм організації освітнього процесу, її управлінської системи, і все це спрямовано на досягнення поставленої мети, до якої, як зазначає О.А. Захаренко треба спільно йти, учнівському і педагогічному колективам, батькам, громадськості села. Перш за все, ця мета повинна захоплювати дітей, вчителів, батьків, тільки тоді школа житиме цікаво, творчо, бачитиме перспективу. Якщо цього немає, застерігає Олександр Антонович, то вона буде схожа на нудну контору, де чекають дзвінка, чергової відпустки чи заробітної плати [7].

Організатором, ініціатором, автором нових ідей є лідер, частіше директор школи, його заступник, чи інші учасники освітнього рознесу, сутність діяльності яких полягає у оновленні виховної системи школи, у здійсненні заходів, що приводять до успіху. У цьому контексті О.А. Захаренко зазначає «вдало знайдений

задум перетворює життя вчителя та учня в радість, творчість, а навчально-виховний процес перестає бути обтяжливим і для дитини і для вихователя» [7].

В чому полягає сутність розвитку сільської школи? На нашу думку, це перш за все позитивна динаміка показників якості освіти, що розглядаємо як збалансовану відповідність рівня навчання учнів, їхнім можливостям, потребам, цілям, умовам, затвердженим освітніми нормами і стандартами.

Зважаючи на те, що якість освіти комплексне поняття, тому і характеризується певним набором критеріїв і показників – тобто це багатовимірна багатопараметрична категорія.

Оскільки розвиток загальноосвітнього навчального закладу оцінюється якісними змінами, тому розглядаємо цей процес за двома підходами – нормативним, з точки зору задоволення потреб та рівня досягнення освітніх стандартів, кореляція цілей: особистості, суспільства, держави, відстежуємо на скільки співпадають ці показники.

Другий підхід – управлінський, де розвиток школи як об'єкт управління розглядаємо одночасно з позицій якості педагогічної системи навчального закладу, якості освітнього процесу та його впливу на підготовку випускника як результату діяльності школи, що визначається за показниками його освіченості та сформованості суспільно значущих цінностей та компетентностей.

Моделювання розвитку школи як педагогічної системи розглядаємо як науково обґрунтований вибір структури, що забезпечує раціональне використання ресурсної бази, інноваційних технологій, використання можливостей зовнішнього середовища.

У сучасних умовах набувають особливої уваги моделі розвитку школи, що забезпечують високоякісну освіту за рахунок концентрації матеріально-технічних, фінансових, кадрових ресурсів, шляхом створення освітніх освітніх округів чи інших об'єднань.

Модель розвитку школи розглядаємо як програмний документ, що орієнтує педагогічне співтовариство на здійснення змін та цілеспрямоване оновлення педагогічної системи школи.

У багатьох сільських школах її розвиток вбачають у широкому впровадженні гуманістичних ідей О.А. Захаренка. Вивчаючи педагогічний досвід вченого, що втілювався у Сахнівській школі, його послідовники найчастіше використовують ті ідеї, які адаптуються у інших умовах, зокрема широкого поширення набула організація діяльності «шкільних центрів» (у *Сахнівській школі: освітній, спортивно-оздоровчий, навчально-ідеологічний, трудового навчання й виховання, культурно-виховний*), в яких реалізуються цікаві за змістом навчально-виховні проекти.

Аналізуючи сучасні підходи науковців до структурування педагогічної системи школи, можна стверджувати, що функціональні компоненти (за Н.В. Кузьміною) включають: мету, навчальну інформацію, засоби, педагогічні комунікації, учнів, вчителів та результат. Кожний із них був охоплений увагою і знаходив системний розвиток у педагогічній системі Сахнівської школи, яку очолював О.А. Захаренко.

У зарубіжній практиці існує достатньо велика кількість концепцій організаційного розвитку закладів освіти, на основі яких розробляються програми розвитку навчального закладу.

Зокрема в Нідерландах ще на в кінці ХХ сторіччя була розроблена програма NOVA, в якій визначалися ознаки школи розвитку. У таких закладах виражена потреба у змінах, що ініціюється школою:

- джерела змін зароджуються в педагогічному колективі, всі зовнішні чинники підтримують ідею змін та оновлення;
- програма розвитку орієнтована на цінності і норми, які культивуються в колективі;
- домінують активні форми співробітництва між суб'єктами педагогічного процесу ;
- конфлікти, суперечності, що виникають на етапі освоєння нової ідеї, слугують стимулятором розвитку школи, а не гальмом.
- школа як соціальний комплекс, набуває новий бренд, унікального профілю, що відрізняє її від попереднього стану, чи традиційної;

- ієрархія підпорядкування послаблюється, школа отримує статус довір'я, має право на певний маневр в освітньому просторі, отримує ширше, поле на самостійність і творчість
- розвиток школи, її перехід на вищий щабель підтверджується порівняльними результатами, що засвідчують успіх,
- представляються матеріали, які можуть імплементуватися (впроваджуватися) в інших закладах.

Аналізуючи зазначені ознаки можемо стверджувати, що Сахнівська школа, яка створювалася, плекалася О.А. Захаренком також належить до шкіл, що розвиваються. Перш за все ідеї щодо її оновлення народжувалися в і втілювалися у педагогічному колективі, під керівництвом її директора, який вчасно відчував потреби у змінах.

Ідея створення Школи успіху залишається актуальною сьогодні і слугує методологією в моделюванні розвитку багатьох загальноосвітніх навчальних закладів. При цьому локомотивом успіху вважається принцип стимулювання, що однаково стосується навчання, виховання учнів та діяльності вчителя. З огляду на це Олександр Антонович вважав, що «Стимул — це шлях до успіху!» У педагогічні практики О.А. Захаренка використовувалися різні види стимулювання як матеріальне (стипендії, призи тощо), так і моральне (інформація по шкільному ТБ про успіхи учнів, відзначення перед колективом, записи у спеціальному таблиці успішності й вихованості, повідомлення в шкільній багатотиражній газеті тощо).

Усі нововведення, що впроваджувалися (*і впроваджуються*) у Сахнівській школі були спрямовані на підвищення якості освіти, що зумовлені зростаючими освітніми потребами майбутніх випускників, високим рівнем мотивації до навчання та самореалізації.

Саме тому Олександр Захаренко впродовж всієї педагогічної діяльності створював сприятливі умови для підвищення рівня знань учнів своєї школи, враховуючи психологічні особливості кожної дитини, її допитливість, інтереси, прагнення, бажання досягати успіхів як у школі, так і в дорослому житті.

Як зазначав О.А. Захаренко, у школі, яка постійно розвивається, життєдіяльність учнів має забезпечуватися сукупністю цікавих видів діяльності, у процесі якої учні не тільки навчаються, а живуть емоційно насиченим життям, де вони можуть задовольняти свої природні, соціальні й духовні потреби, прагнуть готувати себе до самостійного життя не тільки в якості його учасника, а й активного творця, щоб своєю діяльністю приносити задоволення собі, добро й користь всьому суспільству [3].

В цих роздумах чітко простежується ідея життєдіяльності, життєтворчості, ідея навчання впродовж життя, що набувають особливої актуальності в сучасних школах.

Розробляючи моделі розвитку школи як нового зразка навчального закладу, в експериментальних школах активно використовується й інші перспективні ідеї, які народжувалися у школі О.А. Захаренка і апробувалися педагогічним колективом Сахнівської школи.

Зокрема, ідея О.А. Захаренка, щодо продукування захоплюючої справи, яка б об'єднувала всіх суб'єктів навчально-виховного процесу для досягнення спільної мети є системотвірною у побудові багатьох моделей .

Школа, на думку О.А. Захаренка, це маленька держава, яка не може існувати без задуму, що захоплює дітей, учителів і батьків, де постійно мають народжуватися нові ідеї, які б спонукали до руху, самовиховання та творчості [2, с. 118].

Важливо в цьому процесі, зазначає Олександр Антонович, щоб сам керівник був палким прихильником і пропагандистом цікавих ідей, які б перетворювалися у конкретні проекти [3, с. 23]. У сучасних моделях розвитку школи провідна цікава справа трансформується у місії школи, у визначені ключового вектора у діяльності закладу.

Серед інших знайшла свій розвиток ідея проектної діяльності. Прикладом цільових проектів, які розроблялися під керівництвом директора в Сахнівській школі були: енциклопедія шкільного роду, створення алеї пам'яті на честь односельців, які загинули у роки Великої Вітчизняної війни, закладання

дендропарку та інші, і все це створювалося «...не заради примхи або чисто зовнішнього ефекту, а від необхідності зайняти дітей взимку і влітку, в дощ і в спеку цікавою, корисною справою. Зайняти так, щоб у них вирости крила, засяяли очі від бажання здійснювати мрію, а потім – подарувати її людям. У цьому і полягає основне завдання педагогічного колективу, щоб підготувати дитину до свідомої соціалізації у суспільстві, де б дитина відчула насолоду, усвідомлювала радість досягнення успіху, причетності до великої справи» [2, с. 64].

Розвиток школи завжди супроводжується позитивними показниками та динамікою їх зростання. Такі результати завжди були чітко виражені і підтверджували ефективність педагогічної системи, яку створював і розвивав О.А. Захаренко.

Моделювання розвитку Сахнівської школи на інноваційних засадах забезпечувало стрімке зростання показників якості навчання, вихованості учнів, не зважаючи на те, що школа функціонувала у «бригадному селі», О.А.Захаренку вдалося створити ефективну модель авторської школи, в якій інноваційні перетворення були пов'язані з пошуком технологій, спрямованих на особистість учня, а ідея дитиноцентризму була домінуючою у діяльності всього педагогічного колективу школи. Для практичного її втілення розширювалася організаційна структура закладу, створювалися творчі співтовариства, дитячі організації, гуртки за інтересами тощо.

Педагогічна система О.А. Захаренка побудована на принципах природовідповідності, відмови від авторитаризму, примусу та приниження особистості учня. Навчально-виховний процес як компонент цієї системи здійснювався на засадах диференціації та індивідуалізації, шляхом проведення нетрадиційних уроків: модельних, евристичних, проблемних, дискусійних, рефлексивних, проведення практикумів, екскурсій, навчальних проектів тощо.

В сучасній практиці індивідуалізація навчання трансформується у тьюторські технології, де вчитель супроводжує учня, є його радником і партнером у досягненні освітньої мети, у плануванні та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії.

О.А. Захаренко, як ініціатор нових ідей, не зупинявся на досягнутому, він постійно працював на перспективу. Відповідаючи на питання, якою має бути нова школа, О.А. Захаренко відповідав, що це школа з сучасним обладнанням, розгалуженою інформаційною системою, комп'ютерною технікою, а учні в ній випереджатимуть вчителів і це закономірно.

Як керівник школи, О.А. Захаренко з великою відповідальністю ставився до формування педагогічного колективу, від якого значною мірою залежить успіх і досягнення навчального закладу, про що свідчать такі його висновки «... колектив учителів школи має бути сформований не випадково, а цілеспрямовано» [2, с. 73].

Феномен О.А. Захаренка полягає і в тому, що створивши авторську педагогічну систему школи, завжди думав про нові справи, нові ідеї, що спонукали до розвитку навчального закладу, до подальшого творчого пошуку. Сьогодні залишаються актуальними його думки і про розвиток освіти та роль вчителя у цьому процесі: «Якщо ще не все погано в освіті, то це завдяки мудрості, вірі і впевненості нашого вчителя, якого не зупинити і не залякати ні кризами, ні модними реформаціями. Любов'ю до дітей він жив, живе нині і довгі роки сяятиме ясною зорею у серцях тих, хто робить перші кроки боротьби за життя в новому світі» [8, с. 7].

Отже, О.А. Захаренко зробив значний внесок не тільки у розвиток школи, яку очолював, але й у поглиблення педагогічної науки, теорії управління педагогічними системами, наповнив новим змістом діяльність педагогічного та учнівського колективу. Його педагогічні ідеї будуть актуальними, життєздатними ще не одне століття.

Література

1. Захаренко О.А. Школа: з неї все починається / О.А. Захаренко // Під прапором ленінізму. – 1988. – № 9. – С. 72–76.
2. Захаренко О.А. Слово до нащадків / О.А. Захаренко // Книга для вчителя. – К.: СПД Богданова А.М., 2006. – 216 с.

3. Захаренко О.А. Роздуми, поради, мрії / О.А. Захаренко // Посібник для вчителя [упорядник Н.В. Орлова]. – К.: Наковий світ, 2006. – 52 с.
4. Академік із Схнівки / Зб. наук. праць [за ред. А.І. Кузьмінського]. – Черкаси: Вид. ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2008. – 448 с.
5. Захаренко О.А. Гордієві вузли сучасної школи. Як їх розв'язати? / О.А. Захаренко // Педагогіка толерантності. – 1999. – № 3–4. – С. 19–23; 14–17.
6. Захаренко О.А., Мазурик С.М. Школа над Россю / О.А. Захаренко, С.М. Мазурик // Посібник для вчителя. – К.: Радянська школа, 1979. – 150 с.
7. Захаренко О.А. Творчі таємниці вчителі / О.А. Захаренко // Початкова школа. – 1998. – № 3. – С. 15–19.
8. Захаренко О.А. Серце учителя б'ється нерівно / О.А. Захаренко // Педагогічний вісник. – 1995. – № 1. – С. 23–26.

Development of the educational potential of rural schools to humanistic ideas O. Zakharenko

Summary. The article describes the features of rural school conditions and personality development in teaching educational district. The results of the analysis of pedagogical heritage O. Zakharenko to deepen the teaching of science, the theory of management of educational systems, filling the new content of the teaching and student groups.

Key words: educational district, the village school, the educational potential of humanistic ideas, the quality of education, technology education.